

POEZIE A POLITIKA

Jindřich Chalupecký

1.

František Halas zemřel před třiceti pěti lety, krátce po svém osmačtyřicátém roce. Jeho dílo, vydáno v několika silných svazcích, vstoupilo do studeného panteonu klasiků. Mnozí jsou přesvědčeni, že byl největším českým básníkem ve své generaci a možná ve svém století. Kdo ho znali, vzpomínají ho také jako člověka, který byl pro ně v těžkých dobách nenahraditelnou oporou. Nepřestal jim chybět. A teď se dovídáme, že to všechno byla nejspíš iluze. Halas se prý zhroutil mravně, a tedy také básnicky. Stal se z něho mnohoobročník a korupčník velkého stylu. Byl to prý lišák, který „měl za ušima“, píše se, ale komunisti jeho delikty znali a Halas tedy ze strachu psal komunistickou poezii. Tak to říká docela otevřeně a obšírně někdo, kdo Halase dobře znal a stýkal se s ním a kdo se pokládá a bývá pokládán za reprezentativního literárního kritika svých let: Václav Černý ve IV. svazku svých Pamětí, který vyšel roku 1983 v Torontu.

Ti, kdo Františka znali, taky už zestárli a mnoho jich ubylo a ubývá. Tak tu Černý může vystupovat jako svědek korunni. Halas byl vážen a milován všemi okolo sebe jako málokdo jiný. Opravdu se všichni klamali? Zdá se, že bude třeba vysvětlovat.

Jak už naznačeno, Halas a Černý si stáli ve čtyřicátých letech velmi blízko. Přesto byla mezi nimi nějaká nevěle. Není známo proč, je tu jen poznámka v Halasových pozůstalých rukopisech: „15. 1. 43. V. Č. Ty chceš být nej. č. b. (?)“¹ Posléze dochází ke konfliktu. Jak to Černý v Pamětech vykládá:

Poměr mezi námi se vyhrocoval až po okamžik, kdy se František odmítl zastat vlastního otce, starého dělníka a komunisty, který se dostal do konfliktu se stranou, do níž se vetřel na rudo přebarvený kolaborant. Vyvolalo to mou poznámku v Kritickém měsíčníku, jež vyvolala velký rozruch. A tehdy jsme se sešli s Františkem k trpké kontraverzi, poslednímu setkání našich životů. Obhajoval svoje chování svou pokračující nemocí.

Černý pokračuje několika větami o svých vztazích k přátelům vůbec. „Ztráty přítele lituji, a zvláště, jsem-li tím ošizen o hodnoty halasovské,“ končí.²

¹ Jak mi laskavě sděluje Ludvík Kundera, editor 3. svazku Halasova *Díla (A co básník, 1983)*, jsou tato slova na konci volného listu různých poznámek Františka Halase, který zařadil jako poslední z Třinácti stránek. V tisku ta slova vynechal a na s. 356 je nahradil (...).

² s. 88 n.

Abychom rozuměli, co se vlastně stalo, nezbude než se vrátit především k onomu „konfliktu se stranou“ básníkovy otce. Ten tehdy vedl úporné procesy se skupinou lidí, kteří postříleli několik občanů ze Střílek u Brna. Jak historii rekonstruuje teď básníkův syn František, přijelo do Střílek 4. května 1945 auto a z něho vystoupili tři muži, kteří o sobě prohlašovali, že jsou partyzáni a že mají zajistit a odvést do Brna k soudu tři střílecké občany. Byli ozbrojeni a nikdo se jim neodvážil klást odpor. Střílečtí občané tedy s nimi jeli. Cestou měla prý vzniknout závada na autě, takže ti partyzáni či tzv. partyzáni nemohli dovézt zatčené do Brna a museli je podle vlastního doznání zastřelit. Tolik fakta. Další jsou domněnky. Domněnkou básníkovy otce bylo, že ti „partyzáni“ zastřelili svědky své kolaborace, kterou chtěli krýt pozdní účastí na odbojových akcích. Mohl mít pravdu, neměl však důkazy. A partyzáni nebyli postižitelní za pouhý fakt, že spáchali vraždy, protože na jejich činy se vztahovala amnestie činů za revoluce. František Halas starší tudíž prohrál několik procesů, při nichž mu šlo hlavně o jistého učitele Beneše, skutečně po roku 1945 člena komunistické strany. Hodně se o tom tehdy psalo. Na ututlání celé věci snad měl zájem ještě někdo dost vysoce postavený, ale to je také jenom domněnka. Básník sám byl nepochybně přesvědčen, že otec má pravdu, ale ani on nemohl pomoci.

Na to tedy navazovala „poznámka“, o níž se Černý zmiňuje:

Františka Halasa, starého komunistu z moravských Střílek, upřímně obdivujeme. Je to celý muž. Má čestně za to, že poznal pravdu jednoho strašného případu pseudorevolučního násilí, a neváhá se mu – sám a vlastně bezbranný – postavit. Tváří v tvář silám nekonečně mocnějším, než je jeho hlas a jeho objektivní možnost boje, nazývá věci pravými jmény. A jakkoliv je pouze řadovým členem své třídy a prostým vojákem revoluce, zachraňuje jejich čest.

Je skličující srovnávat jeho chování, statečnost a ryzost s chováním věhlasných kulturních veličenstev, zabydlivších se na výsluní režimu! Politicky stojí zdánlivě na téže straně barikády jako on. A vědí více než on, mohou tisíckrát více než on, jejich slovo a protest by měly jinší ohlas a účinnost než volání osamělého prostého veterána dělnických bojů. Jsou denními svědky jinších křivd a nepravd, jinšího falšování práva a národně kulturních hodnot, za jejichž představitele se ještě vydávají a jsou vydáváni. Mlčí, mlčeli – a budou mlčet! Jediný zvuk, jež jsou ještě schopni vydat, je oslavný zpěv jejich nasycených a vskutku velkolepě trávicích žaludků. Hrůza je prostě v tom, že v naší kultuře Františkovy Halasové, staří komunisté ze Střílek, nemají vůbec synů.³

---

³ *Kritický měsíčník* 9, 1948, č. 1-2, s. 43

Ten útok opravdu tehdy konsternoval každého, kdo alespoň trochu básníka Halase znal. To totiž nebyla ani snad zlobná a vulgární karikatura. Co se tu psalo, nemělo prostě s Františkem Halasem nic společného. Halas byl vždy a ve všem nanejvýš skromný a prostý, a teď měl být oportunistou a jeho pozice příkladem „oslavného zpěvu nasycených a vskutku velkolepě trávicích žaludků“. Teď najednou byla „hrůza prostě v tom“, jak se vůči němu chová. Záhada.

2.

Máme-li pochopit, třeba alespoň náznakem rekonstruovat scénu, na níž k těmto událostem došlo.

Literární generace, která nastoupila ve dvacátých letech, byla téměř veskrze generací levicovou. Nebyla to jen dobová móda. Ta generace měla své dobré důvody. Na její počátky se těžce kladl stín první světové války; Biebl ještě jako mladý hoch musel na frontu, na začátku Závadovy i Halasovy poezie jsou evokace válečného vraždění. Pak po deseti letech velká hospodářská krize; statisíce lidí u nás, miliony ve světě se nenají, chodí rozedráni, ztrácejí střechu nad hlavou. Kolik dětí chodilo na českém severu do školy bez snídaně? Byla demokracie, ta Masarykova demokracie – co byla platná, když nemohla těm trpícím pomoci? Roku 1933 Hitler, pak občanská válka ve Španělsku. Na výběr byl Hitler nebo Stalin. Chyba byla, že jsme přistoupili na tu volbu. Pak druhá válka a celé to každý den obnovované utrpení okupované země. Jakým právem směl se básník soustředit ke své výlučné zkušenosti a nedbat toho, co se děje kolem?

Generace, která nastupovala v literatuře ke konci třicátých let, představovala se naopak jako pravicová. Jak to při střídání generací bývá, zaujala nový postoj, dovolávala se jiných jmen a zároveň hledala místo pro své uplatnění. To nebylo snadné. Levice zaujímala v literárním světě místo téměř výlučné. Pro pravici nebylo místo. A tak se začal rozvíjet boj, který se stal více bojem o pozici než o zásady. Nebyl to zrovna pěkný pohled. Pokud šlo o levici, psal jsem tehdy, roku 1938, „ta stala se pohodlnou, lehkomyšlnou, módní“. Ale teď „rozptýlené skupiny katolíků, ruralistů, nacionalistů se šikovně koncentrují, získávají si velká nakladatelství, vnikají do porot. Opakují ve zvětšené míře morální chyby, o jejichž špatných koncích je poučuje dnešní krize levice“.⁴

Ještě téhož roku vskutku tato pravice vyrazila do generálního útoku. Měla k tomu především týdeník *Obnova*. To už bylo docela nepěkné. Také o tom jsem psal, už po válce: „zuřivý a sprostý antisemitismus, hloupoučké řeči o zednářích, nevybíravé útoky na komunisty a demokraty, výzvy

⁴ *A-Zet*, 14. 3. 1938

k pálení knih.“⁵ Recept byl zřejmý; to bylo v době mnichovské krize a těm spisovatelům se mohlo zdát, že se jim jejich nacistické řeči vyplatí. Byli mezi nimi i skuteční básníci. Opakoval jsem v tom článku jejich jména. Objektivní dějiny české literatury nebudou se moci této kapitole vyhnout. Ale ti spisovatelé si to strašlivě odpykali, museli se stát herci vymyšlených procesů s „agenty Vatikánu“ a „zelenou internacionálou“ a všechny své literární viny si stokrát vykoupili slzami, potem a krví.

Po květnu 1945 ta umělecká a literární levice jen potvrdila své výlučné postavení. Nebylo přehánění, když Černý psal o „kulturních veličenstvech, zabydlených na výsluní dějin“. Pro komunistickou stranu byla tehdy spisovatelská levice samozřejmě cenným spojencem, a tak se dostávala hlavně bystrou režií Václava Kopeckého, jejího generačního vrstevníka a komunistického novináře, který se stal ministrem informací, i na rozhodující místa úřední. Kopecký jmenoval za přednosty jednotlivých odborů svého ministerstva z generace Devětsilu Halase, Nezvala a Hoffmeistera a ze starší generace Olbrachta. Případalo to docela samozřejmě.

Pokud šlo o spisovatele pravicové, byla v letech 1945–1948 ještě v dobré paměti vystoupení mnohých z nich v roce 1938, a třeba nepřestávali publikovat, nějaké literárně-politické kampaně se sami nemohli odvážit. Přitom se situace pro ně začala vyvíjet příznivě; jako se ta pravice při svém ztroskotavším nástupu před válkou bez rozumu spojovala s nacistem, teď se ta levice zase kompromitovala stejně bezmyšlenkovitým stalinismem – kam to mělo vést, ukázalo se při její nadšené reakci na podlé procesy počátkem padesátých let. Václav Černý neměl s Obnovou nic společného a zachoval si čistý štít i za války; stál pevně za demokracií a zůstával nekomunistou. Byl celým zaměřením rozhodně konzervatívec. Teď byl jedním z mála, kdo se mohl postavit do čela pravice. Tehdejší spojení poezie se stalinismem bylo vskutku neblahé a Černý při svém bytostném konzervativismu tu mohl sehrát důležitou úlohu.

Jenže Černý vystoupil těsně před únorovým převratem a pak už na nějakou diskusi o pravici a levici nebylo pomyšlení. Jen znovu a znovu trpce odnášel, že představoval literární pravici. Pochopitelně se snažil, aby se na to zapomenulo, a sám se pokoušel vyrovnat se kladně s marx-leninismem. Viz jeho knížku *Lid a literatura ve středověku*, vydanou roku 1958. „Je smutné otevřít knihu Václava Černého ... který strávil pro svůj vysloveně protikomunistický postoj před rokem 1948 pět let v pracovním táboře, a slyšet ho tady mluvit o literatuře jako o »nadstavbě obrážející ekonomicko-materiální podmínky«, citovat Engelse a neustále klást jedinou vůdčí otázku: zda ten či onen středověký autor byl »pokrokový« či

⁵ Básník, charakter, politika. *Listy* 1, 1946, č. 2, s. 298–302

nikoli,“ charakterizoval knihu René Wellek. Je to „ve skutečnosti jen tenký marxistický nátěr“, dodává.⁶ Těch „pět let“ je však omyl, Černý byl roku 1953 několik měsíců ve vyšetřovací vazbě. Není tedy ani spravedlivé, když se pak ve svých Pamětech zmiňuje s takovým opovržením o každém, kdo se snažil konformovat. Ale kdo prodělal léta padesátá, pochopí. Šla tehdy po každém hrůza.

3.

O literární pravici a levici se píše či mluví někdy ještě dnes. Nicméně zrovna poslední čas snad mohl ukázat, jak pochybné jsou to termíny. Jestliže ani v politice nemá to rozlišování pravice a levice valný smysl, s užitkem ještě menším se ho používá v umění. Poezie jistě má přinášet do dnešního světa něco nového, co mu nebezpečně chybí, a básník je proto pokládán a sám sebe pokládá zhusta za revolucionáře. Ale co tomuto světu chybí, není to právě něco dávného a zapomenutého?

Tak se stalo, že moderní umění, pokládajíc pořád za hlavní a jedinou funkci to nové, stále více zapomínalo na dávnost toho nového; avantgarda se měnila v novotářství, jež ztrácelo důvod; vznikl zdánlivě paradoxní zjev, jímž je akademická avantgarda, avantgardismus reakční a neplodný. Je tu dokonce jakási podoba s tou konzervativností, k níž přibližně v téže době dospěla politická levice, a jako v této politice zůstává z bývalé progresivnosti jen zmechanizovaná už frazeologie, podobně se v tomto umění uchovávají prostředky nedávno ještě nové a z potřeby nového vzešlé jako pouhá fosilizovaná rezidua. Moderní svět akceptoval ty nové prostředky jako součást své vlastní novosti, a tím je zdiskreditoval. K nějaké vnitřní změně tohoto světa tím nedošlo; umělec se musí pořád ještě distancovat od dnešního světa, aby do něho mohl přinést to, co mu chybělo a chybí. Spočívá proto na umělci nanejvýš nesnadný úkol, aby postavil proti novosti tohoto světa svou jinou novost. K tomu se musí oprostít i od oné novosti, která svou pozornost soustředila k vynalézání nových prostředků, a která, dospěvši úspěchu, stala se novou konvencí. Ale co to je pak za nesmysl, odsuzovat Závadu jako proradného levíčáka, že po roce 1948 psal špatné verše na dobová politická témata, a nejspíš za pravičáka, když roku 1970 vydal krásnou knihu *Na prahu?* Byl Holan levý, když napsal *Rudoarmejce*, a pravý, když psal *Noc s Hamletem*? Nejsou ve Slovníku českých spisovatelů, jak vyšel v Torontu, také nekomunisté či antikomunisté, jejichž největší literární zásluhou zůstane, že nepublikují?

Právě osobnost a dílo Františka Halase může být příkladem, jak těžko se dá básník charakterizovat jako levicový či pravicový. Jistě byl od svých počátků přesvědčeně a bojovně levý, revolucionář, komunista.

⁶ *Essays on Czech Literature*. Den Haag, 1963, s. 199

Nepřicházel se svými verši k utlačovaným zvnějška, byl proletář rodem. Přitom měl vždy blízko k náboženství, i když je nepraktikoval. Roku 1931 odpověděl do ankety levicového Indexu o „katolictví v české literatuře“, že třeba jeho komunismus „zůstává horoucí a pevný“, pojí ho s jeho katolickými přáteli „společná řeč krásy“. „Jejich chtění do nebes není žádným pohodlím, je to zápas plný krásy a úzkosti...“⁷ Málem se zdá, jako by psal o své zkušenosti vlastní. Tento vztah k náboženství a konkrétně ke křesťanství časem silil. V materiálech k cyklu Znamení potopy, vznikajícímu po válce, nalezneme vedle jiných takových narážek tuto poznámku:

Kříž žebř s poslední příčkou, Kristem, byl ze dřeva stromu poznání celý, stoupalo se po něm dobře; příčky spáleny (válkou), vylámaný (pýchou), až zbyl poslední a Bohu bylo líto odejmout jej úplně, nechal poslední šprušel a nastavil jej Synem svým.⁸

Dal by se možná postihnout poslední smysl Halasovy poezie slovem, kterým nadepisoval přípravné poznámky k rozsáhlé básni, kterou chystal podle zjištění Ludvíka Kundery⁹ už od roku 1929 a ke které se připravoval zvláště v poslední době svého života: Hlad. Hlad tělesný i hlad duchovní v jednom; hlad chudých, hlad jejich nenaplněných životů; hlad lásky; a hlad metafyzický, neutišitelné toužení, které vzpíná člověka jako celý vesmír a všechny jeho bytosti. „Vše žízní a hladoví, tj. vše se cítí neúplné a chce se spojit, splynout, znásobit se,“ zapsal si v úvodu k těmto náčrtům a klade vedle sebe hlad země i nebes, hmoty i ducha, dělníků i básníků.¹⁰ Ale to metaforické použití slova hlad zavádí. Je něco jiného hlad tělesný a něco jiného hlad duchovní. Onen hlad je časný, ten druhý je věčný; onen ukojitelný, tento neúkojný. Existuje malá láska, která se dá uspokojit. Ale veliká láska přesahuje vše fyzické a není jí konce. Tady začíná roztržení Halasovy poezie. Je básníková zkušenost z časného či z věčného, a obrací se tedy k časnému nebo k věčnému v člověku? Má pomáhat k lepšímu životu zde ve světě nebo připomínat člověku tu duchovní hladovost?

Halas – občan svého věku nemohl nedbat toho hlasu časného, toho docela hmotného a velmi reálného utrpení nespočetného množství lidských bytostí. Dokonce postupem času jeho nenávisť vůči těm, kteří to zaviňují, jen stoupala.

---

⁷ *Dílo 4*, 1971, s. 452

⁸ *Dílo 3*, s. 312

⁹ *Dílo 3*, s. 440

¹⁰ *Dílo 3*, s. 277

*Prasata kšeftů po chudých se válí
Prasata kšeftů dívky svlékají
Prasata kšeftů i slova zpančovali
Prasata dětem mléko bryndají*¹¹

Ten dvojí hlad rozpolcuje Halasovu poezii. V knize Hořec je roku 1934 báseň Rozcestí:

*Opustit verše tiché
pro velká dění
mé nářky liché
když vydědění
jdou kolem tebe
v noci i ve dne
a děti zebe
maličké bědné
Svět zlata a pýchy
svět plný špíny
ne jeho hříchy
jen karabiny
Ty chudý's mi vyčet
tiché mé slovo
jedno chci křičet
to Cambronnovo*¹²

V knize Dokořán (1936) ta myšlenka se několikrát vrací.

*Vyprahlý žízní hněvu
za vámi chudí jdu
ztratil jsem pramen zpěvu
a už jej nenajdu*¹³

Ale v téže knize je i skladba Nikde. Byla těžko chápána a špatně vykládána jako manifest nihilismu. Ale toto Nikde je vůči tomuto světu čímsi docela nejsoucím a zároveň jeho původem i dovršením; je to Nic negativní teologie, neoslovitelné, nadsmyslové a nadrozumové, a to je ten „pramen zpěvu“.

---

¹¹ *Dílo 3*, s. 295

¹² *Dílo 1*, 1969, s. 221

¹³ *Dílo 2*, 1981, s. 51

*Nikde nebýti ó Nikde ty má zemi
srostenec nocí sám tak mezi všemi
Nikde teskná brána Nikde zhoubné věno
Nikde bezhlesé a Nikde ohvězděno.*

(...)

*Nikde rouhavé a Nikde hrsti prsti
Nikde byvší jsoucí Nikde budoucnosti
Nikde červotočů stálá vrtby směno
Nikde velká nahá otevřená ženo* ¹⁴

Je to jedna z největších metafyzických básní světové literatury. Jak měl Halas zachovat svou báseň při tom, aby sloužila světskému, když se mu v ní zdvíhalo volání k nadlidskému a nelidskému?

4.

Je dneska těžko vysvětlovat, co znamenal Halasově generaci a ještě zčásti generaci mé komunismus. Od té doby se změnil; stal se státní doktrínou. Předtím komunismus znamenal věřit a obětovat se velké ideji: že člověk má svobodně a plně uplatňovat své lidské možnosti. Když se ukázalo, že se komunisté dostávají k vládě, přihrnuli se k nim všichni oportunisti, kteří se vždy drželi té strany, která byla u moci. Ti si pak komunismus předělali podle sebe. Ale s tím starým komunismem se něco ztratilo. Byla to velká a krásná víra. Ne víra v abstrakce marxismu; víra v konkrétního člověka, v jeho schopnosti vytvářet si svobodný svět. Sjednocuje ještě dnešní komunismus lidi k tomu, aby mohli plněji uplatnit své lidské možnosti? Svět nezkrásněl, jen naděje zošklivěla.

*A básníci co dřív jak stromy v lese
z přebytku srdce odvívali
léčivé esence a vůně mámivé
do očí sypou pepř a do ran sůl
jako by měli radost ze zla
a mohli pít jen tvrdé alkoholy hořkosti*

*Něco vzácného se vytratilo z života
co nelze koupit ani vyrobit
co nelze dovézt ani z ciziny:*

*kořínky víry kapky nadšení
venkovský chleba prostoty*

– tak to napsal ve své hořké zpovědi Na prahu, kterou vydal roku 1970, ten jindy tak málo statečný Vilém Závada.

Halasův komunismus byl vírou, nikoli stranickou příslušností. Po válce nebyl ani členem komunistické strany. Komunismus v Sovětském svazu se stával stalinismem, a poněvadž světovou levicí reprezentoval podle tehdejších názorů Sovětský svaz, většina levicových spisovatelů-komunistů byla tedy také stalinská. Halas rozeznával. Ve své početné politické poezii často jmenuje Lenina, a nikdy Stalina. Však mu to straníci také vyčetli. Už před válkou, roku 1938, podepsal spolu s několika odpůrci stalinismu, jako byl Teige, manifest, který vyšel v Kalandrově listu Proletář. Pořád se však bránil tomu, aby se ztotožňoval Sovětský svaz a stalinský stát. Když sovětská armáda přišla roku 1945 do Československa, viděl v tom příchod komunismu.

*Východe hvězd pěticipých
bláznivě uvítaný
Vy krasavice*¹⁵

Vítal i příchod Kopeckého a Nejedlého z Moskvy. „Rozkolnictví nesmí již být trpěno,“ psal rozhodně v Rudém právu. „Jsou chvíle, kdy i umění musí čekat a jen tvrdit muziku vyhrávající pro každého.“¹⁶ Halas chtěl sloužit; V řadě nadepsal poslední sbírku, kterou vydal. Proto psal i agitky – tu proslulou „Teď když máme, co jsme chtěli“, i tu báseň, jíž chtěl oslavit Gottwalda a kde si dělníci říkají: „Copak Kléma ten má pod čepicí / No jo náš Kléma“.¹⁷

Ale v téže době se začíná znovu zamýšlet nad tím, co je básník a jaký je vlastně jeho úkol. V březnu 1946 měl projev v parlamentě. Protestoval tam proti těm, kteří chtějí

odkázat básníka k veršům, malíře k obrazům atd., a setřít tím kulturní a politický smysl jejich práce a jejich obětí. Nuže, my říkáme NE! ... (Umělec není) přízrak složený z rýmů, tónů, barev a podobně, který ničemu nerozumí. Úkoly doby jsou tak veliké a lákavé, že občan v nás přebíjí toho druhého.¹⁸

To připomíná neblaze proslulý Tylův útok na Máchu. Slova připadají rozhodná, ale Halas tady ve skutečnosti polemizuje sám se sebou. Má básníkova práce nějaký zvláštní „kulturní a politický smysl“, vyrůstající z ní samé, anebo básník má podrobit svou tvorbu úkolům, které přijímá jako občan?

¹⁴ *Dílo* 2, s. 68 nn.

¹⁵ *Dílo* 3, s. 58

¹⁶ 26. 6. 1945; *Dílo* 4, s. 435

¹⁷ *Dílo* 3, s. 123

¹⁸ *Dílo* 2, s. 445 a 447

V červnu téhož roku následoval krátký zahajovací projev na ustavujícím sjezdu Svazu spisovatelů, který jako organizace ideová měl nahradit Syndikát spisovatelů, který byl organizací odborářskou. V těch oficiálních slovech poprvé a naposled jmenuje Halas Stalina: „Vzdejme hold Rudé armádě, jejímu vůdci Stalinovi, prezidentu Benešovi...“¹⁹ V samotném projevu se však vrací se vzrůstající naléhavostí problém vztahu politiky a umění.

... příští diskuse budou muset krok za krokem konfrontovat úsilí socialistického budování s úsilím kulturním. ... Známe své povinnosti k lidu, ale stejně požadujeme samozřejmou pozornost k zkušebním letům naší nevyzkoušené nové myšlenky. ... Drúza společnosti září duchovními a mravními krystaly, jež vyrůstají z roztoku kulturního, který utváří právě umění přizpůsobením svých přísad. A lhostejnost politiky k této alchymii byla vždy pro ni zhoubou. ... Tušíme příští, proto jsme snad vždycky zneklidňovali vládnoucí a spokojené.²⁰

A jako by chtěl ještě přesněji dopovědět svou myšlenku, publikuje stať nadepsanou Spisovatel a politik. Tu už je daleko od toho, co psal roku 1945 v Rudém právu. Poezie není „muzika pro každého“. Jsou „chvilky, kdy občan převažuje básníka“, ale poznání básníka je v končinách, kam politika neproniká.

Chceme naslouchat hlasům a ne ozvěnám odráženým kuloáry. Máme jistě plno porozumění pro politický křik a chtěli bychom jen, aby se stejným pochopením se setkávalo přemýšlivé ticho a kritický či varovný hlas, který z jeho hloubky vyrazí...²¹

A vzápětí vzniká velké básnické vyznání, jež rovnou nadepisuje otázkou *A co básník*, jež mělo zůstat konečným poselstvím Halasova díla:

*Já nejsem už
pro zrádné Ozvěny
Já pro Hlas jsem
(...)
Nechci být kůlem vyhlášek
veřejným míněním
nechci být náповědou co polyká jen prach
těch jejich komedií
hraných na márách
Pták hlas Pták svoboda Pták prostor*²²

¹⁹ *Dílo 4*, s. 415

²⁰ *Dílo 4*, s. 415

²¹ *Kulturní politika*, 14. 6. 1946. *Dílo 4*, s. 438n.

²² *Dílo 3*, s. 111

Tak se vrací v Halasově díle znovu týž rozpor. Pořád tu ještě působí obrozenecká tradice, která ukládá básníkovi, aby tlumočil a hájil národní zájmy, a která jej odvádí od jeho nejvlastnějšího poznání a poslání. Tak Halasovo dílo postupuje zároveň dvěma směry. V Dokořán vedle té citované básně Rozcestí je docela protimluvné Nikde. V době zhroucení první republiky zase se mu poezie vymkla z dobrých úmyslů. Ukazovala jinam.

*Ted krokem zbrojným
verši můj
pochoduj* ²³

psal v těžkém roce 1938; ale když se všechna světská naděje zhroutila, vznikl cyklus Časy:

*Co to jenom ve mně potichoučku klíčí
Co to jenom zpívá v takých časech psích
Kdo to jenom ve mně na naději líčí
Kdopak si to ze mne ve mně dělá smích* ²⁴

Tato jiná naděje je to, z čeho a pro co básník píše. Ta naděje si dělá smích z jeho světských namáhání. Básník nemá zabavit se v tomto světě a má zahledět se v něm přes něj do dále. To je ta hloubka, odkud se mu vrací ten „varovný hlas“.

Teď tedy to bylo potřebí. Jestli se moderní básník s takovým naléháním domáhá toho, aby byl slyšen, je to proto, že jeho básnická zkušenost daleko přesahuje jeho vlastní život; je to zkušenost moderního světa, totiž zkušenost o tom, co je v něm ohroženo a o čem on ví právě více než kdo jiný. Hmotně se moderní svět vyvíjí a rozvíjí nesmírně rychle. Člověk zároveň si sám se sebou neví rady. Neví, k čemu tady je, a neví tedy ani, jak žít; zdá se, že se ve své horečné činnosti především snaží sám na sebe zapomenout, ukrátit si promarnovaný čas. Proto se v tomto světě tak málo rozumí umění. Má tady sloužit také k té kratochvíli. Zatím umělec je puzen něčím docela jiným; co jej činí umělcem, je onen Hlas, který se v něm ozývá, který si ho přivlastňuje, který si ho činí svým služebníkem a otrokem. Neví, odkud přichází. Rozhodně ne z toho světa okolo něho; a to je ta nesnáž. Pozorovatel, kritik, teoretik to má snadné. Může se odvolávat na historii, do jejíhož pokračování patří i dílo, které má před sebou; jeho přítomnost je odůvodněna minulostí. Může se

---

²³ *Dílo 3*, s. 100

²⁴ *Dílo 2*, s. 118

zamýšlet nad teoriemi, kterých by mohlo být to dílo dokladem; význam díla spočívá pro něho ve významu těch teorií. Umisťuje básnické dílo do literatury. Ale umělec, když k svému dílu přistupuje, totiž k tomu, co jeho dílo má učinit dílem umění, neví o žádných dějinách, v kterých by mohl pokračovat, a nemá vůbec žádné teze, o něž by se mohl opírat. Musí vzít na sebe úplné riziko, že možná obětuje sebe i lidi okolo sebe podnikání docela marnému a nesmyslnému; nejen proto, že se možná odvažuje něčeho, na co sám ani nestačí, ale dokonce proto, že vůbec nikde tady ve světě nemůže najít oprávnění pro své konání – vždyť je to docela tak, jako by to, co má básník činit ve světě, vůbec nebylo z tohoto světa. Což může stačit k tomu, aby někdo psal báseň, to, že existují nakladatelství, která básně vydávají, nebo aby maloval obraz, že fungují výstavní síně, kam se takové obrazy zavěšují? Může se stát a stává se, že opravdu mnozí toto vydávání, toto vystavování, tyto prostředky působení uměleckého díla ve svém čase a místě zamění s jeho smyslem; píšou se básně, aby se tiskly, malují se obrazy, aby se vystavily. Ale co by mohli mít, co mají lidi z toho pouhého vydávání a z toho pouhého vystavování? Svět je toho plný, ekonomický rozvoj to dovoluje a dokonce vyžaduje; nakladatelství nejsou pro spisovatele, ale spisovatelé pro nakladatelství, galerie nejsou pro malíře, ale malíři pro galerie; ekonomika nakladatelství a galerií provokuje sama potřebnou produkci. Současné umění může vznikat a namnoze vzniká takovým způsobem. Ale je otázka, zda může být modernímu světu k nějakému prospěchu.

Možná je to pro umělce omluvou, vysvětlením; má místo uvnitř své společnosti, je užitečným a dokonce váženým jejím členem. Nebo se má pokládat za věštce, nechápaného a povýšeného nad ostatní? Či se má spokojit úlohou vydědence, bohéma, desperáta? Možná je na obojím něco pravdy, ale obojí je nepohodlné. Umění vyžaduje profesionalitu a umělci samotnému je úlevou, může-li vystupovat jako dobrý dělník svého řemesla – vždyť tak tomu vždy bylo a umělec získával úctu, když svou dovednost věnoval službě některému ideálu své doby a své společnosti. Umění přece vždy bylo nějakým způsobem „angažované“, a pokud se dnes umělec brání tomu, je to leda proto, že se nechce přiznat k jiné „angažovanosti“: je to jen maska, úkolem kritiky je demystifikovat toto pojetí umělce. A zrovna to veliké a neangažované, čemu básník svědčí, je přitom nepohodlné. Jestli i Halas dospěl úspěchu, bylo to vždy jen pro to, čím ještě odpovídal své době. Kde ji překonával, přestávalo se mu rozumět.

5.

Rozhodným momentem se pro Halase měla stát jeho cesta do Sovětského svazu na podzim roku 1947. Nečinil si valných iluzí o stalinském

režimu. Ale zděsilo ho, když se na vlastní oči přesvědčil, jaký osud byl tady přichystán pro poezii. Byl tam jako člen delegace Syndikátu spisovatelů a jen s nesnáze si vynutil, aby směl navštívit na dače za městem Pasternaka. „Co vám říkal?“ ptali jsme se ho po návratu. „Nic,“ odpověděl, „plakal.“ Až roku 1968 byl otištěn dopis, který poslal z Moskvy domů.

...Nevím, co vlastně psát. Prožívám otřesnou krizi z toho všeho, co vidím, slyším a tuším. Nejraději bych jel domů. O mém stavu nikomu nic neříkej. Koukám z okna na Kreml, Vasila Blaženého a Leninovo mauzoleum, které mi stále připomíná starý a přece věčný sen. Co je z něho, je věc jiná. ... Mám toho plnou hlavu a jsem plný starostí, co vlastně doma řeknu. ... Abys rozuměla, to všechno mne neodradí, abych SSSR nepovažoval za naši záchranu a nedoufal, že v čase se ty ostatní věci změní. – Ale co víme? Nejraději bych, až se vrátím, někam jel, abych si odpočal a všechno v sobě prokousal. ... Předstírat nic nebudu, a tak budu raději mlčet. Jiného nezbývá! ²⁵

Z Moskvy odjela delegace do Leningradu. Tam vznikla báseň o Anně Achmatovové, jejíž poezii František Halas tak miloval a která v té době byla předmětem bezmezných štvanic. Vyšla teprve v souboru Dila.

*Ta bloudící mlhou jsem já
Anna Achmatová
už jenom Něva do očí se mi dívat vydrží
ona se nehněvá
když všichni se vyhýbají
když všichni mají strach
a ten z bronzu má mrtvé oči*

*A já stará Anna Achmatová
básnířka mrtvých v snách
básnířka v tesknutách
v střevíčkách zase sešlapaných
suchýma očima
přes milosrdný déšť
přes mlhu lítostivou
hledím do Něvy*

*Valí valí vody
jako já své žaly
se sliby listy všech těch*

²⁵ Host do domu 15, 1968, č. 5, s. 52

co mě milovali
v nesmírnost do moře
valím své mrtvé žaly
aby umývaly
bolavé nohy Pokoře
verši už bez hoře
já utopenka
černá labuť Něvy
Anna Achmatová²⁶

Mezi touto cestou do Sovětského svazu na podzim roku 1947 a únorem 1948 publikoval Halas už jen verše Moskvě k narozeninám a předmluvu k publikaci Lenin v obrazech (zase motiv Hladu: Lenin „nepřestane zaštitovat strastný rod chudých a utiskovaných, ty zástupy probuzené i neprobuzené k velikosti přičtené jim osudem“),²⁷ které nepochybně připravil ještě předtím, a pronesl krátkou přednášku o Leningradu („zde byla vložena vláda do rukou bezzemkům a vyděděncům“).²⁸ Potom už nenásledoval žádný politický text.

Na únor 1948 různí reagovali různě. Do té chvíle i ti leví spisovatelé předpokládali, že k socialismu u nás dojdeme vlastní cestou a dáme mu vlastní ráz. A teď najednou tu byl sovětský stalinismus. Kdekdo propadl zmatku. Vilém Závada říkal: „Půjďme do katakomb.“ Biebl rozrušeně spoléhal, že Nezval nalezne a prosadí snesitelné východisko. „Víťa... Víťa... Víťa...“²⁹ Emil Filla, sociální demokrat, poslal honem k Halasovi, s nímž byl spřátelen, svého šoféra s prosbou, aby mu půjčil „něco krátkého o marxismu“; Halas vybral z knihovny tenkou brožurku: *antar, abeceda dialektického materialismu*.

Halas sám se zhrozil. Zůstal revolučním socialistou, socialistickým revolucionářem. Co teď viděl vznikat okolo sebe, to vůbec nebyl komunismus, o kterém snil a pro který pracoval. Zároveň mu bylo jasné, že bránit se nijak nelze. Moderní svět a jeho organizace a dokonce organizace ko-

²⁶ *Dílo 3*, s. 223

²⁷ *Dílo 4*, s. 373

²⁸ *Dílo 4*, s. 401

²⁹ Černý uvádí také tvrzení o Bieblově sebevraždě. To je nejasná historie. Do oběhu ji uvedl Nezval: tehdy začala štvance mladých a hloupých lidí na bývalé poetisty a Nezval Bieblovy smrti použil – s úspěchem – jako zbraně proti nim. Ve skutečnosti šlo spíše o neštěstí. Biebl vůbec nebyl melancholik se sebevražednými sklony. Jak mne však jeden lékař, profesor Janoušek, upozornil, Biebl byl nemocen cukrovkou. Poslední, kdo ho viděli, byli jeho známí ve vinárně U Supů ve Spálené ulici. Zdržel se tam jen chvíli; mluvil zmateně, a domnívali se tedy, že je opilý. V bytě, pod jehož oknem na chodníku byl nalezen mrtvý, zůstalo nerozsvíceno a rozházené opálené zápalky. Biebl byl asi v hypoglykemickém komatu a nemohl se už v pokoji orientovat, až naposled vypadl z okna.

munistické strany je nesmírně silnější než on. A přece básník má pravdu. Pro Halase to znamenalo, že skoncoval se vši příležitostnou poezií. Uspořádá sice ještě soubor takových příležitostných básní, V řadě, datovaný 1938–1948, ale ve skutečnosti až na jednu či dvě jsou to věci vesměs z války nebo z prvního roku poválečného; z roku 1948 není tam už nic. Poslední kniha, která může vyjít až osm let po básníkově smrti, *A co?*, obsahuje pouze čtrnáct básní z let 1945 až 1949, s výjimkou citovaného *A co* básník celkem krátkých. Vysvětlení poskytuje rukopisná pozůstalost. Halas zanechal vši té tendenční poezie, již dosud věnoval tolik času a sil. Neodvrací se od světa; naopak – vidí teď náš svět ve velikých souvislostech. Nezoufá už nad ztroskotáním komunismu, ale nad ohrožeností celého světa. To je ta podivuhodná báseň *Až bomba praskne*. Pouhých jedenáct řádek:

*Poleze dál
rýhujíc bahno
Otevře se*

Škeble

Bledé pohlaví vod

*Všecko začne znova
za netečnosti prvních ryb
a hvězdy
plankton bývalých básníků
otřesou se nudou
v chrámu mlhovin*³⁰

Zasahovat do veřejného dění pokládá Halas už za marné. Tím více se místo toho soustředí k tomu, aby konečně uskutečnil velké básnické plány, které v sobě nosí už po léta. Mezi rukopisy v psacím stole zůstává plno poznámek k rozsáhlým skladbám: *Potopa*, *Znamení potopy*, *Hlad*, *Ptačí sněm*, a asi ještě jiným. Smrt to všechno zhatila. Dílo Františka Halase je tragickým torzem.

6.

Měli bychom rozeznávat mezi poezií a literaturou. Je mnoho mluvení a jiného gestikulování mezi lidmi. V jejich společnosti se neustále střetávají, scházejí a rozcházejí individuální zájmy; každý musí hájit, čím

³⁰ *Dílo* 3, s. 105

je jedinečný a sám, a stejně je vždy odkázán na jiné; vzájemné dorozumívání a společné slovní i bezeslovné gestikulování má přitom důležitou funkci náznakového konání, v němž se může projevit a zároveň utlumit rozmanitost lidí. Psaná a tištěná literatura patří také do této kategorie a nabývá tím větší funkce, čím rozsáhlejší a hustší je společnost. Poezie, „krásná literatura“, je do té míry podobná společnému mluvení, že je zařazujeme také do literatury. Ale to zavádí. Umělecké dílo je rovněž z lidského gesta, tanec, socha, píseň, a proto obě ty oblasti, oblast dorozumívání a oblast uměleckého tvoření, se často spojují a zaměňují: a to tím spíš, že se vskutku mohou v krajnostech překrývat nebo simulovat. Příklady: vlastenecká poezie, satira, propagační umění. Uměleckým dílem se však lidé nedorozumívají mezi sebou, nýbrž společně s tím, co je mimo ně, s vesmírem a jeho žitím. Proto umění má znaky, které je od toho vzájemného dorozumívání vždy liší; říkáme, že umění je vznešené, že je krásné. V obvyklém životě se to obvykle dobře rozeznává. Poezie patří do oblasti svátečního, posvátného, hovoření je světské. V literatuře je to už horší. Na stránkách časopisu sousedí báseň možná krásná s pouhou rétorikou nebo umným předváděním sporu. Ze svátečního dění nepozorovaně přecházíme do zábavy a dokonce i naopak. Jako na pouti.

Posvátné vzbuzuje v lidech uzavřených do světského konání dokonce hněv. Chtějí si je nějak přiblížit a mají dojem, že se jim brání; snaží se tedy vyložit si je nějakým světským způsobem. To se stalo i s dílem Halasovým. Je ještě v špatné paměti Štollova přednáška Třicet let bojů za českou socialistickou poezii z roku 1950. Štollovi tehdy uniklo, že Halas byl básník, vykládal si ho prostě jako veršujícího ideologa a viděl pak v tomto velikém věřícím poezie jen politického pesimistu; shledával v něm „vědeckou neznalost, ideovou nevědomost“, a k tomu „chorobný organismus, nedostatečnou sílu, zlomenou energii“. Ničím se nedal hůře Halas charakterizovat, měl obrovskou knihovnu, byl mimořádně sečtělý, a i když na něj útočila nemoc, vitálně výbojný, ale Štollovi to tak vyšlo. Omyl Václava Černého je stejně velký a obdobného původu. Také jemu vyšlo něco prapodivného. Halas byl podle něho vychytralý zbabělec. Kdo znal trochu Halase, nechápe. Halas a „němota strachu“³¹ Halas a „otrocké podrobení“³²

Vraťme se tedy k Černého vyličení jeho rozchodu s Halasem. Začalo to tím, že Černý chtěl zaútočit na ta „kulturní veličenstva, zabydlená na výsluní režimu“, a protože v té době se zrovna z nějakých neznámých důvodů rozcházel s Halasem, použil jako odstrašujícího příkladu zrovna jeho. Hněv je, jak známo, špatný rádce, a tohle byla nešikovnost. Halas byl

³¹ Černý, Václav: *Paměti IV*. Toronto, 68 Publishers 1983, s. 221. Další citace vždy odkazují k tomuto prvnímu knižnímu vydání Černého Pamětí.

³² tamtéž, s. 286

tím příkladem nejnevhodnějším. Ale už se stalo. Podle Černého v onom posledním osudovém rozhovoru Halas jen „obhajoval svoje chování svou pokračující nemocí“.³³ To je docela nepravděpodobné. Halas o své nemoci málo mluvil a dokonce se na ni nikdy slabošsky nevymlouval. Rozhodně však je to líčení Černého velice neúplné. Svědků rozhovoru nebylo. Ani Františkova žena, paní Libuše, či jak jí všichni říkali jejím dětským jménem, Buňka, nebyla doma. Když se vracela, spustil se zrovna prudký liják, skrýt se v té vilové čtvrti neměla kde, a doběhla tedy k vile, kde bydleli; k svému překvapení ve dveřích narazila na Václava Černého, tisknoucího se do kouta a stěží chráněného malou markýzou nad vchodem. Vyprávěla mi o tom. „Proč nejdete dovnitř, pane profesore, vždyť jste už celý promoklý,“ samozřejmě ho vybidla. Černý se bránil; prý ten déšť hned přejde a tak. Užaslá šla tedy sama domů a hned se zeptala Františka, proč ten Černý zanic nechce dovnitř. „To se nediv,“ zasmál se František, „já ho zrovna vyhodil.“ Mně se o tom pak zmínil jednou větou. Nutno předeslat, že tehdy už pomalu dvacet let jsme byli s Černým znepřáteleni, ani jsme se nezdravili. Kdysi jsem totiž upozornil v jedněch novinách, že si vypomáhá plagováním. Halasovi záleželo na tom, aby nás smířil, já to odmítl. „Máte pravdu,“ řekl mi teď, „Černý je nečestný.“ Víc jsme o tom nemluvíli.

Jak se teď v jeho Pamětech ukazuje, Černý nikdy nezapomenul, co mu tehdy Halas mezi čtyřma očima řekl. Nejvíc napadá Halase, že svůj komunismus jenom předstíral. Pořád se k tomu vrací. Prý Halase „drželi na udici strachu“, píše na straně 89; opakuje to jinými slovy na straně 221, znovu na straně 286, znovu a s vystupňovanou emfází na straně 295:

Byl, nikoli bez vlastní viny, vmanévrován do děsivé volby mezi otroctvou povolností vůči režimu a vzpourou, která by byla okamžitě potrestána odhalením korupce a strašlivým zostuzením; a provázena i návratem do staré spisovatelské nouze, ba do reálné bídy spisovatelů nově zavržených.

To je vážné obvinění nejen člověka, nýbrž nadto básníka: praví se, že lhal. Rozhodně bychom očekávali, že to Černý nějak doloží; „později jsem se dozvěděl“, píše³⁴ – ale to je vše. Nevíme, od koho a za jakých okolností a co přesně se dozvěděl, ani je-li informace od někoho zasvěceného a důvěryhodného. Nejspíše šlo o klevetu, jakým se v literárním světě vždy daří. Její obsah je ostatně stejně málo pravděpodobný jako Černého líčení posledního setkání s Halasem, Halas ve svém úřadě s nakladateli nejednal, k tomu bylo oddělení, které mu sice podléhalo, ale které mělo samostatného a autoritativního vedoucího a bylo i v jiné budově. Nadto nesou-

³³ tamtéž, s. 88

³⁴ tamtéž, s. 89

hlasí data. Halasova spolupráce s komunisty, ta prý „otrocká poslušnost“, spadá do doby od května 1945 do února 1948, pak už Halas nepodepsal ani přihlášku do nového Svazu spisovatelů (o tom se Černý nezmiňuje, jen že ho jmenovali „čestným předsedou“, správněji čestným členem). Ale podle Černého mělo k té korupci dojít „v té první době“ po Únoru³⁵ – tehdy byl Halas mimo Prahu v sanatoriu a v nemocnici a ve zbývajících měsících života byl na tom už tak špatně, že se přestával o svůj úřad starat. Nadto ještě, kdy tedy právě měl ze strachu publikovat loajální projevy, nenapsal už žádnou politickou báseň ani jiný politický text.

Ale i tu smrtelnou nemoc nehanbí se Černý vykládat jako Halasovo předstírání – prý aby se vyhnul odpovědnosti za vylučování ze Svazu spisovatelů po únoru 1948, se „pomocí dr. Janouška uchýlil do lázeňského léčení v Jeseníku a pak do nemocnice v Brně.“³⁶ Profesor Stanislav Janoušek byl vskutku jeho ošetřujícím lékařem a Halas na tom byl tehdy už velmi špatně, na klinice v Brně se ještě podrobil bolestivému vyšetřování, ale nezbývalo mu už než půl druhá roku života. Černý píše, že František Halas zemřel na recidivu angíny pectoris. Ale jak každý věděl, František Halas trpěl Bürgerovou nemocí, která po léta osudově pokračovala. Posléze ho už lékaři připravovali na to, že mu budou muset amputovat obě nohy v kyčelních kloubech, ale tehdy právě vmetek z ucpané cévy náhle ukončil mu život. Po smrti se zjistilo, že skutečně byly beznadějně postiženy cévy v obou nohou až k břišní krajině.

Černý neví, co by ještě špatného o Halasovi řekl. Halas podle něho chápal spisovatelskou profesi jako příležitost k vydatným výdělkům, chtěl proto „stůj co stůj“ být poslancem³⁷ a vítal vůbec všechny placené funkce;³⁸ za války prý přijímal „mnohatisícové dary“ od Kola moravských spisovatelů, „z té nadité pravicové kapsy“³⁹ (Halas se s Kruhem vůbec nesnášel), prostě „měl za ušima“.⁴⁰ I to, že by byl Halas přijel v květnu do Prahy z Jilového, kde právě pobýval, teatrálně na ruském tanku, je smyšlenka. Na žádost Národního revolučního výboru dojelo pro něho sovětské vojenské auto.

Když už se do toho dal, snaží se Černý i Halasovu odbojovou činnost pošpinit – Halas přispíval do ilegálních časopisů a byl spolu s Vančurou, Václavkem, Kratochvílem(?) a právě i Černým členem spisovatelské pětky při Národním revolučním výboru inteligence, po atentátu na Heydricha byli Vančura i Václavek zatčeni a popraveni, pro Halase bylo gestapo v pražském bytě, kde ho nenašlo, protože zatím unikl z Prahy, a pak ho vypátrali až

³⁵ tamtéž, s. 73

³⁶ tamtéž, s. 295

³⁷ tamtéž, s. 26

³⁸ tamtéž, s. 43

³⁹ tamtéž, s. 43

⁴⁰ tamtéž, s. 88

v sanatoriu v Tišnově, ale lékaři se podařilo gestapáky přesvědčit, že Halas je smrtelně nemocný. Od té doby Halas prozřetelně pobýval co možná mimo Prahu – zatčení se musel obávat tím více, že jeho zdraví začínalo být špatné. A teď Černý vykládá o Halasově „protektorátním slabošském lapsu“ – prý ze strachu „složil za války pár básnických projevů oddanosti Němcům a zanechal je ve své kanceláři v Orbisu ve stole, aby zmátly pátrající Němce.“ To je zase klepařská dezinformace. Oč šlo, o tom se zmínil Halasovu synovi Františkovi dávno před tím, než vyšly Černého Paměti, Bedřich Fučík. Ten už není mezi živými, cituji tedy informaci mladšího Františka. Fučík skutečně viděl u Halase při návštěvě v kanceláři Orbisu za války básně s kolaborantskou tendencí. „To tady mám nachystáno pro případné návštěvníky, ale podívej se, jak to vypadá, když si to přečteš takhle,“ řekl mu Halas. A při tom jiném způsobu čtení vyzněly verze protinacisticky. Více si už Fučík nepamatoval, ani znění ani způsob dešifrace, ale kdyby se ty verše někde objevily, jistě by se dal najít i způsob, jak v nich najít utajený smysl. O Halasovi je ostatně dobře známo, že byl milovníkem akrostichů, křížovek, hádanek a jiných her. Po válce se prý tyto dokumenty „octly v držení naší Státní bezpečnosti“, tvrdil to prý (kdy? komu? proč?) jeden z jejích pracovníků, podivná postava jménem Pokorný.⁴¹ Ten už zahynul.⁴²

Tak už dost. Napsal jsem tuhle stať velice nerad. Černému je osmdesát a mně o nemnoho méně. Byli jsme znepráteleni a obávám se, že se řekne, že si po půl století, kdy jsme chodili vedle sebe opatrně, abychom se sebe nedotkli, teď vyřizují s ním nad Halasovým hrobem prastarý účet. Černý se po celou tu dobu choval vůči mně korektně, i snad já vůči němu. Ale to snad nějaký dábel posedl toho Václava Černého, aby napsal o Františku Halasovi takové hrozné nesmysly. Chtěl se s nimi vyrovnat v chystané vzpomínce na Halase taky Bedřich Fučík, ale zemřel. Tak to zůstalo na mně.

Nehájím přítele, hájím básníka. Halas byl velký básník. Štoll ani Černý nemohou tušit, že všechno ostatní je vedlejší. Nezáleží ani na tom,

⁴¹ tamtéž, s. 295

⁴² Černý se zmiňuje o tzv. Halasově závěti. „Text byl složen ze soukromých a ústních Halasových kritik, stížností a nářků v poslední době jeho života, jeho redaktorem byl Halasův přítel a spolubydličí téhož domu na svahu Hanspaulky, od něhož i příměšek ideologický. (...) Tak i tento příběh pozastřen dávkou falše.“ (s. 296) Ten nepojmenovatelný „přítel a spolubydličí“ už dávno oznámil, jak se věci měly. Text byla úvaha, nadepsaná „Lidská duše za komunismu“ (obdobou k jednomu nadpisu Wildovu). Autor si naprosto nemyslel, že by měl vypisovat, co František Halas říkal; to by jistě byl napsal sám, kdyby to pokládal za nutné. Jméno Halasovo také v textu není. O Halasových názorech „v poslední době jeho života“ stejně Černý nic neví, vždyť už ho nemohl vidat. Text nebyl sepsán ani jako fiktivní Halasova závěť, byl odeslán do ciziny za jeho života. Halas hotový text před odesláním četl; a že s ním vyslovil souhlas, byl jen doklad názorové shody. Vždyť jsme také často spolu hovořili. Tu shodu znal Rippellino, sám jsem ho k Halasovi zavedl a seděli jsme spolu všichni tři, Rippellino pak o své újmě text označil jako Halasovu závěť, aby textu opatřil větší publicitu.

zda František Halas byl křesťan nebo komunista; jenom na tom, zda jeho křesťanství bylo křesťanstvím básníkovým či jeho komunismus byl komunismem básníkovým. Mohl se odvážit i pornografie; ta smyslovost zase byla básníkova.⁴³ Jeho úkolem nebylo hlásat politické teorie ani podle protichůdných vkusů Štolla či Černého či koho jiného. Halas chtěl využít postavení, kterého si vydobyl v literatuře, také k tomu, aby splnil povinnost, již si ukládal jako povinnost občana. Nepokládal se za výjimečnou bytost, která je zbavena obyčejné odpovědnosti. Kdyby se měl nějakým stručným způsobem charakterizovat, dalo by se říci, že byl stejně skromný člověk jako sebevědomý básník. Celý svůj život se snažil vyrovnat se s tím, že je básník. Vždycky ho to trochu přivádělo do rozpaků. Vždyť za to nemohl. Ale cítil a věděl, že mu bylo svěřeno poselství. Měl sdělit svou zkušenost umělce v naší době. To učinil.

(*Rozmluvy /Londýn/, 1985, č. 5, s. 162–181*)

NÁRODNÍ ... RUKOJMÍ?

Antonín Brousek

V únorovém čísle loňských Listů byla zveřejněna „Řeč laureáta Nobelovy ceny za literaturu 1984“, kterou ve Stockholmu za těžce nemocného třiaosmdesátiletého Jaroslava Seiferta přednesla (či předložila?) jeho dcera Jana. Nevím, jaký ohlas vzbudil ten traktát hned na místě, či posléze ve směrodatném západním tisku. V Německu alespoň měla Seifertova řeč ohlas dočista nulový, třebaže se její autor ve svých vývodech opíral zejména i o jednoho z nejosobitějších soudobých německých myslitelů, fyzika C. F. von Weizsäckera (bratra dnešního prezidenta Spolkové republiky), jehož nechal promluvit hned dvakrát, dokonce i v originále; také na Heideggera se odvolal, i na Hölderlina (jehož jedním z nesčetných vykladačů byl právě Heidegger), jakkoli onen „Hölderlinův obrat“, v Seifertově Řeči

---

⁴³ Skladba *Mladé ženy* v *Dile* 2, s. 264 n. Sbírkou *Thyrses* ve Štyrského edici soukromých tisků 69, 1932.